

ՎԱՆԻ
ԵՐԱՄԵԱՆ
ՎԱՐԺԱՐԱՆԸ

1914

373
4-22

6040 Monsieur

MAR 2010

13

22

Sergey Petrovitch Olieroff
Ex Vice-Consul de Vao,
Au Ministère des affaires Etrang.
St. Petersbourg
Russie

ՎԱՆԻ

ԵՐԱՄԵԱՆ

ՎԱՐԺԱՐԱՆԸ

Տպագրութիւն

Վ. ԵՒ Հ. ՏԷՐ-ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ

07 AUG 2013

59779-66

ՎԱՆԻ ԵՐԱՄԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԸ

« Կեանքը ոչ վիշտ մ'է, ոչ ալ նաճոյք մը,
ալլ բնու. մը՝ զոր պատկերն պատուով կրել »:

(Ճճճ Սրուար Միլ):

ԴՊՐՈՅԻՆ, ՀԻՄՆԵԼՐԿՈՒԹԻՒՆԸ. — Վերջին
Ռուս-Տաճկական պատերազմի աղէտներէն
յետոյ երբ հարիւրաւոր որք եւ ազրատ պա-
տանիներ կը թափառէին փողոցները, երի-
տասարդ աչագուրկ ուսուցիչ մը, Համբար-
ձում Երամեան 11 տարեկանին ծաղկահար եւ
14 տարեկանէն որք՝ իւր դաստիարակ Վանե-
ցի ծանօթ բանաստեղծ Տիգրան Ամիրճան-
եանի հայրական խնամոց ներքեւ կրթուած,
կը կազմէ (13 Յուլիս 1878) «Խնամատար»
անուն ընկերութիւն մը, ադրատ եւ որք
ուշիմ մանուկները կրթելով ուսուցիչներ եւ
կղերցունք պատրաստելու նպատակաւ:
Շուտով ընկերութեան անդամոց թիւը, ամեն
դասակարգէ, 80-ը կ'անցնի եւ շարաթական
ու ամսական վճարներով ինչպէս եւ Վա-
նէն, Պոլսէն եւ արտասահմանէն ստացուած
նպաստներով 25 - է աւելի մանուկներ եւ
պատանիներ կ'ընդունին ընկերութեան խը-
նամբը, յանձնուելով պարկեշտ ընտանիք-

ներու. իսկ անոնց կրթութեան հոգը կ'ըստանձնեն Երամեանն ու Ամիրճանեանը՝ Ս. Յակոբի ծխական վարժարանին մէջ:

Պատերազմը եւ 1879-ի երաշտը առաջ կը բերեն ընդհանուր թանկութիւն, նախանշան 80-81ի հանրաժանօթ սովին եւ «խնամատար»ը նախ Վանի մէջ հանգանակութիւն մը կատարելով 150 ոսկի կը հաւաքէ ի նպաստ կարօտելոց. ասկէ վերջ կը դիմուի Թիֆլիզի «Մշակ» եւ «Մեղու Հայաստանի» թերթերուն ինչպէս եւ Մկրտիչ Սանասարեանցին, որք կը փութան առաջին օգնութիւնները հաւցնել: 1880-ին որբերը կը տեղափոխուին քաղաքի Կարմրուոր վանքը ուր եւ կը բացուի Վանի առաջին հայ որբանոցը՝ Երամեանի տեսչութեան ներքեւ. հոն այցելաբար դասեր կ'աւանդէր նաեւ Ամիրճանեան: Այս առթիւ «խնամատար»ը կ'արժանանայ հոգելոյս Ներսէս Պատրիարքի Կոնդակին: Երկու տարի վերջ ընկերութեան լուծուելովը՝ մէջտեղ կը մնային 25 սաներ, զորս Երամեան քաղաք կը փոխադրէ, միայնակ ստանձնելով անոնց նիւթական եւ ուսումնական պիտոյից մատակարարութիւնը, ընդունելով նաեւ ցորեկօթիկ թոշակաւորներ, որով եւ Դպրոցը մինչեւ 1903 կը կոչուի «Վանի Հայկական Որբանոցի վարժարան» իսկ այնուհետեւ 25-ամեակին առթիւ «Երամեան վարժարան»:

Գիշերօթիկ որբերէն առաջին շրջանաւարտները վկայական կ'ընդունին 1886ին եւ կը կազմեն այն օրէն ի վեր մայր հաստատութեան ուսուցչական խմբի կորիզը եւ ամենատոկուն յնակը՝ Երամեանի տաժանելի եւ բեղմնաւոր գործունէութեան: Միւսները յաջորդ երկամեայ շրջանին կ'աւարտեն եւ ոմանք գործի ասպարէզը կը մտնեն: Գիշերօթիկ դրութեան վերջ կը դրուի 1888ին, տնտեսական աննպաստ պայմաններու ներքեւ անհնար դառնալով շարունակել զայն:

Երամեան, իւր ստանձնած ծանր բռնը պատուով կրելու համար, ստիպուած էր մէկ կողմէ ամեն անգամ մէկ ժամու չափ ճամբայ քալելով շուկայ երթալ նուէր կամ թոշակ զանձնելու եւ միւս կողմէ զրաւոր դիմումներ ընել Վանէն դուրս նպաստներ ձեռք բերելու համար. իսկ դրամ պակսած ատեն փոխառութեան կը դիմէր իւր անձնական գոյքերը կամ տունը գրաւի դնելով: Միեւնոյն միջոցին ոյժ կուտար գրադարանի եւ զիտական թանգարանի կազմութեան եւ ոչինչ կը խնայէր ուսուցչական խումբը բնիկ եւ դրսեցի կարողագոյն ոյժերով զօրացնելու համար, ինքն ալ ստանձնելով բարձրագոյն կարգերու կրօնի, հայերէնի, պատմութեան եւ մատենագրութեան դասերը: Այսպէս, զանազան տեղերէ առաջարկուած հրա-

պուրիչ պաշտօններն ալ մերժելով, նա իւր կեանքի նպատակը կ'ընտրէ իւր հիմնած վարժարանին պահպանումը. իւր գործունէութեան իբր կանոն կը գծէ, ի գին ամեն զոհողութեան, ընել այդ հաստատութեան մէջ ամեն բան լաւ եւ եթէ կարելի է լաւագոյն: Իւր բոլոր յոգնութեանց մէջ կազդոյր եւ բոլոր վիշտերուն սիրտինքը կը փնտռէր ընթերցանութեան մէջ, ջանալով ծանօթանալ նաեւ Զրանսերէնին:

Թէեւ թոշակաւոր աշակերտաց թիւը երթալով կ'անէր, բայց ծախսերը անհամեմատ աւելի բարձրանալով, 80ական թուականի վերջերը՝ Երամեան կը պարտաւորուէր իւր միակ հօրենական կալուածը՝ (տունն ու պարտէզը) ձեռքէ հանել, իւր սիրական վարժաբանը շարունակել կարենալու համար: 80-ական թուականի վերջերէն սկսեալ դպրոցը կենթարկուի մերթ րնդ մերթ նաեւ քաղաքական հալածանքներու, (յանախակի քմահաճ խուզարկութիւնները, հիմնադիր տնօրէնի ենթարկուիլը խիստ հարցաքննութիւններու եւ հսկողութեան տակ առնուիլը, ազգային եւ եկեղեցական պատմութեան ինչպէս եւ մարմնամարզի դասերուն դէմ յարուցուած ապարդիւն դժուարութիւնները եւլն, եւլն):

Մինչ այս մինչ այն, վրայ կը հասնին

95-ի աշնան ալան-թաւանը եւ տարաւիները: Այստեղ ի դէպ է ընթերցողաց ուշադրութեան ներկայացնել նոյն ատենները Վանայ մէջ իբրեւ միսիոնարութիւնի գործող Ամերիկացի Տօրթէօր Միս Բէմպլի մէկ նամակը՝ ուղղուած 96 թուականի սկիզբները Անգլիացի հայասէր Կանանց Միութեան յանձնաժողովին, որ իր կարգին կը կցէ անոր հետեւեալ Կոչը.

«Հետեւեալ Կոչի մէջ պարունակեալ մեծ եւ կարեւոր խնդիրները նկատելով, կը համարձակինք անոր ծանօթացումը խնդրել միջոցաւն անոնց, որոնք մասնաւոր կերպով կ'զբաղին դաստիարակութեան նուիրական գործով: Կոչը արդէն ինքնին պերճախօս է, հետեւաբար մեր կողմանէ անոր հոգեյոյզ պարունակութիւնը շեշտելու կարիք չ'կայ:

«Բարիքը՝ գոր այս կոյր հայ Բեստալոցցին ըրած է, չ'կրնար մեռնիլ: Ան՝ ամբողջական զործակցութիւն մ'է կեանքերուն անոնց՝ որք եկած են իր ազդեցութեան ներքեւ եւ որոնք պիտի ապրին յաջորդ սերունդները օրհնելու: Սակայն ջանալու ենք որ այդ ազդեցութիւնը փոխանակ պակսելու, ա'լ աւելի աճի, եւ որպէսզի Համբարձում էֆ. Երամեանի այս նուիրական գործը շարունակուի, կը խնդրենք Ձեզմէ որ մեզի օգնէք՝ դրկելով դրամական այն գումարը, որուն համար

Միս Քէմպը կ'աշխատի: Հանգուցեալ Բրօքս.
Ֆառքէզի կենդանագրի մը վրայ արծանա-
գըրած խօսքերը կրնան միեւնոյն հաւասար
եղտութեամբ ըսուիլ այս նուիրուած հայ
դաստիարակի համար. —

«Անաւանիկ մրութեան եզերքներու վրայ լոյս կայ,
Անդունդները անկոխտեղի կանաչութիւն մը կը
ցուցնեն,
Բոլորօղող առաօտ մը կայ, կես զիշերուան մեջ,
Երբեակ տեսութիւն մը կայ, աստիկ կուրութեան մեջ.
Եւ դուն այս տեսակ տեսութիւն մ'ունիս»:

Միսիս Մասէլին Գօլ

Պատուակալ Գանձ. Կանանց Հայոց նպատի ֆօնտին,

3 Թրէպօլլիք Բօտ. Ս. Ո.

Միսիս Մէրի Հիբսըն

Պատուակալ Բարտ. Կանանց Հայոց նպատի ֆօնտին

32 Ֆօլգատօն Բօտ. Ս. Ո.»

Համբարձում Երամեան

Նամակ Տօքթ. Միս. Կրէյս Քէմպլի.

«Այն թախանձագին եւ երկարատեւ դիմումները՝ որք եղած են Հայոց «Նպաստ»ի համար, եւ այն առատածեռն պատասխանը՝ որուն արժանացած են, դժուարին կը դարձնեն նոր խնդիրներ ներկայացնելու Արեւմտեան առատածեռնութեան, այն միջոցներէն զատ, որոցմով հոգին եւ մարմինը մէկտեղ կը պահուին: Սակայն ժողովրդի մը կեանքին մէջ, որպիսին է Հայոցը, որք կը փափաքին զարգացման եւ դաստիարակութեան, կան բաներ որոնք ուտելիքէ աւելի անհրաժեշտ են: Հայոց ստացուածքներու ամենէն կարեւորներէն մէկը եւ ան որ իրենց ազգային բոլոր աղէտներու մէջ սոսկալիօրէն կեղերուած է, անոնց դպրոցներն են:

«Վանի դաստիարակութեան պատմութենէն (որ շատ նոր է,) միայն կ'ուզէի ըսել թէ ամենագլխաւոր դաստիարակներէն մին — ըստ իս ամենէն նուիրուած եւ օգտակար Հայ դաստիարակը — Համբարձում Էփ. Երամեանն է, մարդ մը՝ որ իր պատանեկութեան 11-րդ տարիքէն սկսեալ կուրցած է եւ որ Պակայն իր ամբողջ կրթու-

թիւնը ստացած է հոս . Վանի մէջ իր անհատական ջանքերով եւ բնական կարողութեամբ — (կրնայի բսել հանճարով) որով Ամենակարողը օժտած է զանիկայ : Աղբատ , աննշան եւ առանց ո՛րեւէ օրինակի եւ կամ պատեհութեանց , այսօր անիկա իր ազգային բեգութի , գրականութեան , պատմութեան , ինչպէս նաեւ բնոյճանութի եւ սրբազան պատմութեանց տիրացած է , եւ գրեթէ նոյնչափ ալ ծանօթ է ֆրանսերէն բեգութի եւ գրականութեան . մէկ խօսքով լաւ դաստիարակուած մարդ մ'է : Տասնութ տարի առաջ անիկա հոս Որբանոց մը հաստատելու գաղափարը յղացաւ . — Իսկաւ անհրաժեշտ ձեռնարկ մը : Քանի մը տեղացի Հայերու օգնութեամբ եւ իր կողմէն ալ անհուն աշխատանք եւ զոհողութիւն ընելով , նա հաստատեց եւ գործունէութեան մէջ դրաւ քանի մը տարի լաւ կազմակերպուած եւ լաւ տնտեսուած Որբանոց մը : Սակայն զօրաւոր բարեկեաններու պակասութեան եւ կամ այս ձեռնարկը գրաքննութեան ենթարկուած այս թիւրք նահանգէն մինչեւ հետունները ծանօթացնելու անկարողութեան պատճառաւ , նա չ'կրցաւ ծրի հաստատութեան մը ծախքերուն դիմանալ , եւ ուստի հետզհետէ իր ոյժերը գործածեց տղայոց համար անհատական դպրոց մը շի-

նելու : Այս դպրոցը տակաւին կը կրէ « Որբանոց » անունը եւ շարունակ իր աշակերտներու ցանկին մէջ 40-է աւելի որբեր կը պահէ , որոնք կ'ընդունին ծրի ուսում եւ դասագիրք : Սակայն կամաց կամաց գրեթէ անյաղթելի արգելքներու — իր ամբողջական կուրութիւնը , աղքատութիւնը , դպրոցական յարմար դասագրքերու պակասը , առարկաներու եւ կարասեաց , ինչպէս նաեւ նոյն իսկ իր սիրելի ձեռնարկը տեղաւորելու յատուկ շէնքի մը չ'գոյութիւնը — դիմադրելով՝ անիկա շարունակեց իր գործը տարուէ տարի , իր ուսուցիչները դաստիարակեց , շատերը իր որբ աշակերտներէն առնուած , եւ միեւնոյն ժամանակ անխոնջ կերպով իր ուսման սրաշարը աւելցնելու աշխատելով , մինչեւ որ այժմ ինք եւ իր դպրոցը՝ որոշապէս Վանի բնիկ ուսուցիչներու եւ դպրոցներու ցանկի բարձրագոյն տեղը կը կենան : Անիկա 8 ուսուցիչներէ բաղկացեալ ուսումնական մարմին մ' ունի , բոլորը իր միջոցաւ դաստիարակուած եւ որոնք իրենց վարպետին ամենէն եռանդուն եւ նուիրուած հետեւողներն են : Արդարեւ շատ սրտառուջ տեսարան մ'է դիտել սոյն ուսուցչական կանաւը , իրենց կոյր վարպետը , իրենց բոլոր խօսակցութեանց կեդրոնը , մէջերնին առնելով կէս օրէ վերջ , օղախոխութեան

եղած: Նա արդէն 7 կարգ ընթացաւարտ հասցուցած է, եւ իբրեւ անձնական վկայութիւն մը կրնամ ըսել թէ՝ «Համբարձումեան» դպրոցի ընթացաւարտները յաճախ կը ճանչնամ իրենց առնական ընթացքէն եւ իրենցմէ խնդրուած ո՛ր եւ է գործ ընելու ատակութենէն: Այսինքն թէ՝ այս դպրոցի մէջ աւանդուած դաստիարակութիւնը գործնական է, ժողովրդեան իրական պէտքերուն յարմարցուած եւ այս պատճառաւ իր ընթացաւարտները կը փնտռուին վաճառականներէ եւ ուրիշներէ հո՛ն, ուր գործնական կարողութեան եւ պատրաստութեան կարիք կայ:

«Ասկէ զատ այս վարժարանը մատուցած է եւ դեռ կը մատուցանէ հասարակութեան անգնահատելի ծառայութիւն մը՝ ըլլալով իբրեւ օրինակ եւ մղիչ ոյժ ուրիշ դպրոցներու: Անիկա եղած է ամենէն զօրաւոր ազդակներէն մին, բոլոր միւս դպրոցները ներկայ համեմատական բարձրութեան հասցնողը, ուստի եւ իր անկումին անխուսափելիօրէն պիտի հետեւի միւս բոլոր դպրոցներու կրթական չափանիշներու ընդհանուր անկումը:

«Նախդ մի ֆանի տարիներու ընթացքին, սոյն դպրոցի դրամական յաջողութիւնը այնչափ մ' եղած է որ կրցած է՝ հոգալ ըն-

թացիկ ծախքերը եւ թողուլ ուսուցիչներուն ամսական մէկէ մինչեւ երկու ու կէս օսմ. լիրա. քանի մը տարի աւագ-ուսուցիչը կարող եղած է իր ամենէն լաւ վճարք ընդունող օգնականներու հաշիւները մաքրել: Քանի մը տարի ալ ան նեղութիւն քաշած է բացը գոցելու: Անցած տարի թէեւ կրթական տեսակէտէն շատ յաջող տարի մը եղած է, սակայն եւ այնպէս վարպետը զգաց թէ մուտքերու չափազանց մեծ թիւը զինք կը վստահացնէ թեթեւ կերպով բարձրացնելու դպրոցի տարեկան պիւտճէն — 250 օսմ. լիրայի գումարի մը: Աշնան եռամսէին ընկալագրերը 100 օսմ. ոսկիի հասան: Յակայն, անկէ վերջ հատարակութեան վրայ եկաւ տագնապներու շողջակոյտը, բոլոր գործերը դադրեցան, ամբողջ գիւղերը կոյուպտուեցան եւ կամ վախէն ցիր ու ցան եղան եւ ասիկա ի հարկէ իր անմիջական ազդեցութիւնը ունեցաւ դպրոցի վրայ: Ծնողքներէն շատերը, որ նախապէս վճարելու կարողութիւն ունէին, ծանր կորուստներու ենթարկուեցան, այնպէս որ ձմեռուան շրջանի ընկալագրերը իջան Պֆինջեւ 30 օսմ. լիրայէ աւելի պակաս գումարի մը, իսկ տարուան մնացեալ շրջանի համար վարպետը կ'ըսէ թէ ամենէն շատ հազիւ 20 օսմ. լիրա կրնայ գանձել եւ այս յոյսն ալ

երթալով աւելի կը տկարանայ: Իւր 200 աշակերտներէն հազիւ 100 հոգի կրնան ո՛րեւէ բան վճարել եւ ասիկա խոստացուած թոշակի լոկ փոքրիկ կոտորակն է, եւ սակայն, ինչպէս ինքը կ'ըսէ, իր խիղճը չ'պիտի թողու զինք՝ աշակերտները այս խաւար ժամանակ դպրոցէն դուրս հանելու, մինչեւ որ բացարձակապէս չ'ստիպուի:

«Մէկ խօսքով այս «Հայ Բեստալոցցին» 18 տարուան սաստիկ նուիրուած աշխատութենէն յետոյ, կը տեսնէ որ 100 օսմ. լիւրայի պակասութեան պատճառաւ իւր փայփայած գործը կործանման վտանգի մէջ է: Ես պարտք կ'զգամ իրեն օգնելու, եւ ձեմարիտը ըսելով, թէ եւ մութացկանութիւնը շատ քիչ կը սիրեմ, սակայն կ'զգամ թէ չեմ կրնար թողուլ որ խիստ յարգի եւ անհրաժեշտ հաստատութիւն մը կործանուի: Ուստի եթէ այս կարօտ վիճակը խմացուի, մարդկային յառաջդիմութեան համար աշխատող քանի մը բարեկամներ, որոց Աստուած կարողութիւն պարգեւած է, կրնան յառաջ գալ եւ հանգանակութիւն մ'ընել տեւական բարիքի մը համար, որովհետեւ այս երկրի մէջ եթէ **ո՛րեւէ պատճառաւ դպրոց մը մէկ անդամ զոցուի, այլեւս ենթակայ է յախտնանս զոց մնալու**»:

Արեւոյ Գեղարք

Վերոյիշեալ Կոչերը կ'սկսին արձագանգ գտնել Ենգլիայի մէջ եւ արդէն կարեւոր գումար մը կը հանգանակուի յանուն «Երամնան վարժարան»ի, երբ Յունիսի ջարդերու զոյժը՝ Ենգլիոյ հանրային ուշադրութիւնը կը դարձնէ դէպի Վանայ կուսակալութեան մէջ որբացած եւ ալրիացած բիւրաւոր թշուառները:

1896-ի Յունիսի սարսափելի աղէտներէն յետոյ ապրողները կապուտ-կողոպուտ, յուսահատ եւ լքուած՝ ո՛չ շուկայի եւ ո՛չ դպրոցի վրայ կը մտածէին: Երամնան գործի վերսկսելու նշանը կ'ուռայ, ըստ սովորութեան իւր դպրոցը Օգոստոս 1-ին վերաբացուած յայտարարելով: Հետզհետէ կը հաւաքուին ողջ մնացող աշակերտները: 100-է աւելի, շրջանաւարտ եւ թերաւարտ, արախողիտող կամ գնդակահար կոտորուած էին նախորդ Յունիսին, ընդ որս եւ իւր անդրանիկ սան-ուսուցիչներէն մին. երկու ուսուցիչ ալ կոտորածին յաջորդող համաճարակներուն զոհ կ'երթային: Մնացած ուսուցիչներու հետ քանի մ'ուրիշներ ալ պաշտօնի կանչուելով՝ կը վերակազմուի խումբը՝ որ յանձն կ'առնէ մինչեւ մէկ տարի կէս ամառկանով ծառայել: Տակաւ ագ-

A black and white photograph of a large, multi-story building, likely a school or institutional structure, with a flat roof and numerous windows. The building is surrounded by a large crowd of people, possibly students or workers, gathered in front of it. The image is oriented vertically, with the building's long side running along the right edge of the frame.

Permutational **signature** **test**

ՔՍՍՆԶԻՆԳՈՄԵՍԿԻ. — Վարժարանը
դեռ վարձու շէնքի մէջ էր: 1903-4 ին իր սա-
ները հանգանակութեան մը կը ձեռնարկեն,
որուն կը մասնակցին նաեւ Եգիպտահայք,
առաջնորդ ^{Եգիպտացի} Մանակ եպս. Ալվաթեանի հրա-
ւէրով եւ Մարկոսով պէջի նախածնունու-
թեամբ: Կեդրոնական թաղի մը մէջ գետին
մը կը գնուի դպրոցի սեփական երկյարկանի
շէնք մը կը կառուցուի եւ Երամեանին կը
նուիրուի իբր վարձ իւր 25-ամեայ կրթա-
կան ծառայութեան: Քսանինգամեակին
առթիւ հոգեւոյս Խրիմեան կաթողիկոս
տուած է հետեւեալ կոնդակը.—

«Մկրտիչ ծառայ Յիսուսի Քրիստոս եւն. եւն.
Մեծայարգ Համբարձումայ Երսմեան, Տիմնադրի Հայ-
կական Որբանոց-Վարժարանի եւ բազմամեայ արդիւնա-
ւոր պաշտօնէի յուսուցչական ասպարիզի, հարազատ
որդւոյ Մայր-Արոճ.ոյս, նուիրեմք ողջոյն եւ օրհնու-
քին հայրապետական:

«Վաստակը վաստակաւորիդ եւ բազմա-
ժամանակեայն ազգօգուտ ջանք քո ի դրժ-
ուարատար ասպարէզիդ, ուսուցչութեանն
ասեմ, եւ առաւելագոյն զոնողութեանցն
պահպանութեամբ որդեգրաց յառանձին
հաստատութեան այդօրինակ համբերատար
ոգով եւ անընկճելի եռանդեամբ ի վաղ
ժամանակէ ծանօթ մեզ գոլով, չեն պի-
տոյ մերձաւորագոյն վկայութեանց: Արդիս՝
յորժամ ժամ է վաստակոցն վարձատրու-

Թեան եւ աշխատանացն գնահատման, թէեւ ոչ բովանդակապէս, զի յայս օրինակ առիթն առաւել բանք շռայլին զանազան դրուատիւք, քան նիւթական քաջաերութիւնք, մխիթարեաց այդու եւս խրախուսանօք, ո՛ր կրթասէր մշակ, որքան զբազում լուսաւորս առաւել ուսատու հանդիսացար լուսաւորն ու՛ր զմիտս բազմաց, որք յուսով լուսոյն գիտութեան առ քեզ դիմէին։ Եւ մեզ ի ճան է աստանօր դրուատել ճշմարտապէս, եթէ որ կարօտաւորն էիր առաջնորդի՝ բազմաց խաբխաւիելոց եղեր առաջնորդ, որ զուրկ ի մխիթարութենէ երկրաւորին էիր, զբազումս մխիթարեալ՝ մխիթարութեան երկնաւորին գիտակա արարեր, որ ծարաւին ճառագայթից իմանա ի լուսոյն էիր՝ զբազումս ճառագայթից լուսոյ գիտութեան յանդիման կացուցեր, որ աղերսարկուն առ մեծատունս էիր աշխարհիս՝ զբազումս ի սովն ոց կշտապինդ հացին լցուցեր, մատակարարելով աննախանձ հոգւով լոյս, գիտութիւն եւ հաց հանապազօրեայ, եւ այսօր իբրեւ երախտաւոր որ ի բազմաց երախտաւորելոց արժանապէս ընդունին գիտխարէնն։

«Եւ մեր իբրեւ հայր հասարակաց եւ հայրապետ լուծեան ազգիս, գնահատեալ արժանապէս զվաստակա քո եւ զաշխարհանս, սովին հայրապետական կոնդակաւ մերով յայտնելով քեզ զգործնակութիւն

մեր եւ զշնորհակաիս հանդերձ հովուապետական խնդակցութեամբ, օրհնեմք առ յաւէտ զքեզ, զջանսդ, զյարկդ լուսաւորութեան եւ կրթութեան, զբարերարս եւ զնախանձաւոր օժանդակիչդ կրթարանիդ, զուսուցիչս հանդերձ աշակերտելովք։ Մաղթեմք՝ զի յաջողեսցէ քեզ Փրկիչն կատարել եւ զյիսնամեայ յոբն եանն վաստակոցդ առաւել յաջող եւ ի բարեդէպ հանգամանս։ Եւ որքան զոհեալ կայք յանձնականէ Զերոյ շնոր սեւիհական քրտաքնն՝ ինքնին տէրն լիցի վարձահատոյց աստ արդիւնաւոր փոխանակութեամբ եւ ի հանդերձելումս առանց փառօք։

«Օրհնեսցէ՛ Տէր. զնախանձեռնողք, զաշխատաւորս եւ զկարգադրիչս տօնի Յոբելեանիդ, որք երախտահատոյցք հանդիսացան վաստակողիդ եւ ծանեան ըստ Աւետարանին եթէ. «Արժանի է մշակն վարձու իւրոյ»։ Խաչն փրկչական, Աջն անեղական եւ օրհնութիւն Մեր հայրական եւ հայրապետական անաղկաս ի քէն այժմ եւ յաւիտեան։ Ամէն»։

Մկրտիչ Կարաղիկոս Ամ. Հայոց

30 Մայիսի 1903 ամի
 եւ քս տմարիս (Ռ. Զ. Մ. Ռ.
 ի հայրապետեան մերում Ժ. ամի.
 Արտատպան Մայր աթոռոյ Ս. Լյովիանի
 ի վանդատպաս
 Թ. 617

Բայց մասամբ մը շէնքի կահաւորման ծախսերէն եւ մասամբ մը պիւտճէի մինչեւ 1907 նոր բացերէն իբր 400 լիբայի պարտք մը կ'սկսի ծանրանալ Երամանի ուսերուն վրայ: Այդ պարտքը, ինչպէս նաեւ 1908ի Մարտ 10ի ջարդերէն առաջ եկած անապահովութեան եւ ծանօթ խուզարկութեանց պատճառաւ իբր 5 ամիս շուկան ու դպրոցը փակ մնալու երեսէն զոյացած խոշոր բացն եւս հազիւ կը զոցուին Եգիպտոսի Պետրոս Կարապետեանի 700 լիբայի նուերատուութեամբ:

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆԸ. — Օսմանեան սահմանադրութեան վերահռչակումը (10 Յուլիս 1908) ոչ միայն ընդհանուր ոգեւորութիւն մը այլ եւ պահանջներու եւ պայմաններու ընդհանուր փոփոխութիւն մը առաջ կը բերէր նաեւ Վանի մէջ: Երամանն նոր բազմապիսի պահանջներուն գոհացում տալու համար, սահմանադրական շրջանը կ'ողջունէր գրեթէ կրկնապատկուած պիւտճէով եւ երկու տարի վերջ ուսերէնն աւաւնցնելով իւր ծրագրի մէջ: Գիտական նորանոր գործիքներով գիտութեանց հիւղերուն աւելի մեծ մղում տալու համար, ամէն տարի նոր-նոր յաւելումներով դպրոցի պիւտճէն աստիճանաբար մինչեւ ներկայ 1913—14, երեսունըվեցերորդ շրջանը՝ 1600

ոսկիի կը բարձրանայ, կիսով չափ հազիւ ապահովուած սակայն:

35րդ շրջանի կազմը՝ պայծառապէս ի յայտ կուգայ 1913ի Մարտ ամսին վարժարանը այցելող օտար թղթակցի մը հետեւեալ յօդուածով. —

“ՄԻ ՄԱՐԷՔ ՀՈԳԻՆ”

«Թերահաւատ մարդիկ թող ասին թէ Հայաստանը կէս կենդանի է, եթէ արդէն վերջնականապէս կորած չէ. բայց ես ասում եմ ձեզ որ Հայաստանը կենդանի է եւ կը մնայ կենդանի...» Ես յիշեցի Հայ մեծ նացիօնալիստ՝ հանգուցեալ Մկրտիչ Խրիմեան կաթողիկոսի այդ խօսքերը, երբ դուրս եկայ աչազուրկ Համբարձում Երամանի դպրոցից՝ Վանում: 35 տարի առաջ՝ այսինքն Ռուս-թրքական պատերազմից անմիջապէս յետոյ, այդ խելոյն աչազուրկ ուսուցիչ խորհրդով եւ նախածեռնութեամբ Վան բաղաբում կազմուեց ինտելիգէնտ Հայերի մի փոքրիկ շրջան, որ որոշեց որք երեսնաների համար բանալ դպրոց-որբանոց: Ծնորդիւ գործի գլուխ կանգնած մարդկանց անձնագործ եռանդին ու աշխատութեան դպրոցը սկսեց արագօրէն զարգանալ, բայց 4 տարուց յետոյ՝ թրքական իշխանութեան

կապածամտութեան շնորհիւ՝ որքանոցը փակուեց եւ ընկերութիւնը ստիպուած դադարեցրեց իւր գործունէութիւնը։ Այդ անյաջողութիւնը սակայն չընկճեց Համբարձումին. շատ նեղութիւններից յետոյ, նա անհատապէս ստացաւ տարրական դպրոց բանալու իրաւունքը։ Այդ ժամանակից անցել են շատ տարիներ, փոխուել է շատ բան եւ երբ ես այցելեցի այդ դպրոցը ծեր աչաքուրկ Համբարձումի՝ որ հակառակ ծանր փորձութիւններին, նիւթական զրկանքներին, մնացել էր նոյն երիտասարդ եւ վարվուուն իտէպիստը, տեսայ որ փոքրիկ համեստ դպրոցը զարգացել դարձել էր ահագին (Վանի համար ի հարկէ) մի հաստատութիւն, որտեղ յուրջ, եւրոպական իմաստով սկզբնական եւ միջին կրթութիւն են ստանում մօտ 375 երեխաներ։

Վենդանի շահագրգռութեամբ ես մի քանի ժամ անցուցի այդ դպրոցում դիտելով նրա ոչ հարուստ՝ բայց վայելուչ, ընդարձակ, լուսաւոր եւ մաքուր շինութիւնը, ներկայ եղայ եւ զանազան դասերի։ Հանգստանալու մեծ դահլիճ, փոքրիկ բայց մըշտական բեմ՝ ներկայացումների համար, ուսումնական պիտոյքների հարուստ ժողովածու, վայելուչ գրադարան, եւրոպական լեզուներով հանդէսներ ու լրագիրներ՝ ու-

սուցական խումբին համար, եւրոպական դպրոցի այդ արտաքին պայմանները՝ ինչպէս եւ նրա ներքին մտաւորական ոգին, նրա դաստիարակութեան ու կրթական գործի րացիօնալ հիմքերի վրայ դրուած իննը, ստեղծուած է աչքի յոյսից զրկուած մի մարդու՝ Համբարձում Երամեանի բարոյական ոյժով։

Մնչպէս ես արդէն ասացի, այդ դպրոցի մէջ այժմ կրթութիւն են ստանում 375 երեխաներ եւ պատանիներ։ Դպրոցի դասրնթացքը 12 ամեայ է։ Իւր ծրագրով նա քիչ բարձր է Ռուսական Պրօ-գիմնազիայից (բացի հին լեզուներից, որ այստեղ չեն աւանդուում). նրա պիւտոնէն 1100 օսմ. լիրա է, որից միայն 600 լիրա գոյանում է ուսման թոշակներից։

«Համբարձումի դպրոցը ուշադրութեան արժանի է եւ նրանով, որ նա մինչեւ այս օր միակ դպրոցն է Թրքաց-Հայաստանում, որտեղ աւանդուում է որպէս պարտադիր առարկայ, Ռուսաց լեզուն։ Մեծ հետաքրքրութեամբ որ յետոյ ուրախութեան փոխուեց, ես ներկայ եղայ Ռուսաց լեզուի դասերին՝ վարի եւ վերի դասարաններում (Ռուսաց լեզուն աւանդուում է 4 տարուայ ընթացքում)։ Ինձ զարմացրին մանաւանդ վարի դասարանի 12—13 տարեկան

երեսաները, որոնք առաջին անգամ անցեալ տարուայ Սեպտեմբերից սկսել էին սովորել Ռուսաց լեզուն: Հակառակ ուսուցման այդքան կարճ ժամանակին, նրանք բոլորն էլ վարժ կարդում էին ռուսերէն, կարողանում էին հայերէնի թարգմանել կարդացած բնագիրը, կանոնաւոր եւ անսխալ գրում էին գրատախտակի վրայ: Ի զարմանս իմ այդ դասարանին Ռուսաց լեզուն աւանդող Պ. Տ. Դասպարեանցը չէր սահմանափակուել այս յաջողութիւններով, այլ կարողացեր էր երեսաներին՝ որ ընդամէնը կէս տարի առաջ ծանօթացել էին կառարելապէս իրենց անձանօթ Ռուսաց գրագիտութեան՝ ներշնչել քերականութեան եւ ուղղագրութեան մի քանի գործնական գետելիքներ:

«Ընդհանրապէս պէտք է խոստովանել որ դպրոցի մէջ լեզուների (ռուսերէնի, փրանսերէնի, թիւրքերէնի եւ հայերէնի) աւանդումը դրուած է շատ լաւ հիմքերի վրայ: Մեծ ուշադրութիւն է դարձում եւ երեսաների փիզիքական դաստիարակութեան վրայ, որոնք շաբաթը ոչ պակաս 3 անգամ պարսպում են մարմնամարզութեամբ եւ զինուորական վարժութիւններով՝ ղեկավարութեամբ երիտասարդ հայ սպայի: Դժբախտաբար միջոցների պա-

Երանան վարժարանի ծնունդնական խումբը

կասութիւնը թոյլ չի տալիս դպրոցի տեսչին՝ մարմնամարզարան շինելու՝ որ անհրաժեշտ է եւ որի մասին նա վաղուց երազել է:

«Եթէ Վան քաղաքի եւ նրա շրջակայքի հարիւրաւոր, հազարաւոր երեխաները իրենց պատրաստութեամբ գոյութեան պայքարի համար պարտական են այդ դպրոցին, ապա Հայ ժողովուրդը եւ Հայ եկեղեցին պարտական են նրան նրանով, որ նա եղել է տասնեակ տարիների ընթացքում միակ ազգային դպրոցը, որ յաջողութեամբ կրուել է եւ այսօր էլ կուռում է Հայ ազգաբնակչութիւնը փնացնող զանազան հոսանքների դէմ: Եւ Հայ ժողովուրդը պէտք է գնահատէ աչազուրկ ուսուցչի գործունէութիւնը եւ օգնութեան գայ նրան, որ դժուարին եւ անդուլ պայքարի մէջ կորցրել է իւր անձնական կարողութիւնը, որ Ապղիւ Համիդի ժամանակ կրել է հալածանքներ եւ այսօր էլ հանդիպում է արգելքների եւ խոչնդոտների, զանազան հանգամանքների պատճառով: Ռուսահայերը, որոնց թանգ է ազգային գաղափարը՝ պէտք է օգնութեան գան դպրոցին, այդ նրանց պարտքն է եւ ես հաւատում եմ որ իմ ծայնը արծազանգ պիտի գտնի: Ռուսահայերը չպէտք է մոռանան, որ տեղական Հայութիւնը ժողովրդական կրթական գործի համար տալիս է

այն, ինչ որ կարող է եւ ի վիճակի չէ աւելի մեծ զոհողութիւններ անելու: Հայ ազգաբնակութիւնը իւր միջոցներով Վան քաղաքում պահում է 30 դպրոց, 5104 աշակերտներով (3200ը՝ տղայ եւ 1904ը՝ աղջիկ), տարեկան 5345 օսմ. լիրայի պիւտճէով: Բացի այդ, Վանի նահանգում կան 136 Հայ դպրոցներ՝ 6200 աշակերտներով (5500ը՝ տղայ եւ 700ը աղջիկ), 2700 լիրա պիւտճէով: Ժողովրդական կրթութեան գործի համար ընդամենը ծախսուած է տարեկան 8045 օսմ. լիրա, որից 300ը՝ նուիրում է Ամերիկական միսիօնարութիւնը, իսկ 378 լիրա՝ տալիս է կառավարութիւնը, 290 լիրա քաղաքի եւ 84 լիրա գիւղական դպրոցներին, մնացեալ ահագին գումարը վճարում է ինքը՝ Հայ ազգաբնակութիւնը:

«Իրենց եկեղեցուն եւ վերջին ժամանակներս գլխաւորապէս դպրոցին պարտական են Թրքահայերը, որ զանազան ճնշումների մէջ անգամ չեն մարել իրենց մէջ քրիստոնէական եւ ազգային ոգին: Այդ թող գնահատեն Ռուսահայերը, թող օգնութեան զան այն մարդկանց, որոնք ոչ միայն կարիք ունին, այլ արժանի են օգնութեան»:

Ա. Օլգինսկի

Պետերսբուրգ

№ 13.471 29 Գարս 1913 թ.

ՌՍՍԻՄՆԱԿԱՆ ՅԱՅՏԱԳԻՐԸ. — Երամեան վարժարան արական է եւ ցերեկօթիկ: Յայտագիրը պատրաստուած է ազգային եւ պետական երկրորդական վարժարանաց ծրագիրներու բաղդատական ուսումնասիրութեամբ եւ քանիցս վերաքննուած՝ նկատի առնելով ժամանակի յարաճուն պահանջներ: Բաժնուած է երկու մասի, քառամեայ նախակրթարան, ուր առաջին դասարանը կ'ընդունուին 7 տարին լրացուցած մանուկներ, եւ ուսումնարան: Մինչ 1885, դպրոցը կ'ընթանար՝ ութ, ապա մինչեւ 1900՝ ին, այնուհետեւ մինչեւ 1913՝ տասնամեայ ծրագրով, վերջապէս այդ թուականին երկամեայ բարձրագոյն դասընթացք մը կը գծուի՝ վարժարանը լիսէի կամ գոլէճի աստիճանին բարձրացնելու նպատակաւ եւ արդէն կը բացուի եօթներորդ դասարան: Կաւանդուին կրօն եւ եկեղեցական պատմութիւն, նոր եւ հին հայերէն, թիւրքերէն՝ նախակրթարանի չորրորդէն, ֆրանսերէն՝ ուսումնարանի առաջինէն, ռուսերէն՝ ուսումնարանի երրորդէն, ազգային, օսմանեան եւ ընդհանուր պատմութիւններ, աշխարհագրութիւն, բնական եւ չափական գիտութիւններ՝ վերջի հինգ դասարաններու մէջ թիւրքերէն եւ ֆրանսերէն եզուով, քաղաքական տնտեսութիւն, բարոյագիտու-

թիւն, օրէնագիտական եւ երկրագործական ծանօթութիւններ, գեղագրութիւն, գծագրութիւն, երգ, մարմնամարզ:

Նրամեան վարժարանը ունեցած է ցարդ մօտ 3000 քաղաքացի եւ գիւղացի աշակերտներ, որոնց զրեթէ ամէնքն ալ հայրենիքի մէջ իրենւ արհեստաւոր, երկրագործ, ուսուցիչ, վաճառական, սեղանաւոր, փաստաբան, պետական պաշտօնեայ եւլն. դիրք մը ապահոված են իրենց համար: Հագիւ 100ի չափ սաներ հայրենիքէ դուրս կը գտնուին, մեծ մաս ի Պօլիս՝ վաճառական կամ պետական համալսարաններու մէջ ուսանող եւ ունանք՝ Եւրոպա եւ Ամերիկա՝ համալսարանական ուսմանց հետեւող: Նրամեան վարժարանի կրթական յայտագրի նպատակն է եղած տոհմային ոգին եւ նկարագիրը մշակել եւ զօրացնել աշակերտաց մէջ ընդ նմին տալով լուրջ քաղաքացիական կրթութիւն: Վարժարանի եղած է միշտ անկախ ո՛ր եւ է ազդեցութենէ եւ զբաւած է Հայ հասարակութեան, կառավարութեան եւ օտարներու համակրանքը ու քաջալերանքը՝ ամբողջ 36 տարի:

Տեղական պայմաններու ներածին չափով դասեր կը բաշխուին մասնագիտական ուղղութեամբ: Իւրաքանչիւր ուսուցիչ շաբաթական առ առաւելն 24, իսկ կարգերը,

նախակրթարանի մէջ 25—27, ուսումնարանի մէջ 28—33 պահ դաս կ'ունենան: Ներկայ 36րդ շրջանին ընդհանուր աշակերտաց թիւը 400ը կ'անցնի, մէկ-չորրորդ մասով ծրի, բաժնուած 11 հիմնական եւ 1 զուգընթաց դասարաններու վրայ, իսկ ուսուցչական խումբը կազմուած է 17 մնայուն եւ 3 այցելու ուսուցիչներէ: Դպրոցի մէջ կը գործածուին ամէն առարկայի նորագոյն ձեռնարկներ հայ կամ օտար լեզուներով, ինչպէս եւ գիտական առարկաներ, բարոյական եւ բառարաններ: Աւանդուած չորս լեզուներով թերթեր, պարբերականներ, եւ բաւական ճոխ գրադարան մը կը նպաստեն ուսուցչաց եւ աշակերտներու զարգացման:

ՆԻԻԹԱԿԱՆ ՄԱՏԱԿԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. —

Վարժարանի հասոյթի գլխաւոր աղբիւրներն են աշակերտաց վճարքները՝ իբր 60% իբրա, պատահական նուէրները՝ որոց քանակը կախուած է երկրի քաղաքական եւ տնտեսական պայմաններէն: Իբրեւ հաստատուն եկամուտ՝ կ'ստանայ միայն Նոր-Նախիջեւանցի Իվան-Պօպօվի կտակած 100 լիրայի տոկոսը (6 առ %) ի հաշիւ երեք որդեգիրներու, եւ վերջին 4 տարուայ շրջանին մասնաւոր աղբիւրէ մը տարեկան 100 լիրա: Նախորդ շրջանի 1100 լիրանոց պիւսճէի բացը գոցուեցաւ Պետերպոլսի Եկեղեցական

խորհրդի, Աղեքսանդր Մելիք-Ազարեանի եւ Ռուսահայ մի այլ բարեգործի կողմանէ նուիրուած 1000ական բուլբի գումարներով: Ամբողջ 36 տարուայ շրջանին հայթայթուած եւ դպրոցի վրայ ծախսուած է հազիւ 12,000 ռսկի չնչին գումար մը, ($\frac{2}{3}$ մասը թողակներէ եւ $\frac{1}{3}$ ը նուէրներէ): Սկիզբէն ի վեր աշակերտաց $\frac{1}{3}$ էն $\frac{1}{3}$ ը եղած են ծրի եւ շատեր՝ դպրոցէն նպաստունկայ: Ամէն տարի բացման հանդէսներուն, հրապարակաւ կը ներկայացուի վերջացող տարուայ հաշուեկշիռը եւ սկսող նոր շրջանի նախահաշիւը, հրատարակութեան տրուելով նաեւ մամուլին մէջ:

Սկիզբէն ի վեր ոչ մէկ տարեշրջանի համար նախահաշիւին պահանջած գումարները ապահովուած չլինելով հանդերձ՝ գործը յաջողուած է մինչեւ 35րդ շրջանը — թէեւ ոչ առանց ճգնաժամերու — վանեցի հայրենակիցներու, սաներու եւ հեռաւոր կրթասէր ազգայնոց, ինչպէս եւ կառավարութեան եւ օտար կրթասէր մարմիններու նպաստներով:

ԵԶՐԱՅԻՍՏՈՒԹԻՒՆԸ. — Երամեան իւր 36 տարուայ գործունէութիւնը նոր քայլով մը պսակելու համար, երկամեայ յաւելուածական դասընթացքով ձեռնարկած է արդէն իւր վարժարանը լիսէի աստիճանին բարձրացնելու, ինչ որ հրամայական պէտք մը

դարձած է, ստեղծուած հետեւեալ նոր պահանջներու բերմամբ:

Ա. Պետական եւ եւրոպական համալսարաններու մուտքը իւր շրջանաւարտներուն համար աւելի դիւրացնելու պէտքը:

Բ. Հնագիտութեան Հայաստանի մէջ հիմնարկուող օտար բարձր վարժարանաց հանդէպ՝ Հայ տոհմային կրթութիւնը աւելի զօրացնելու եւ ընդարձակելու պահանջը, առաւել կամ նուազ չափով օտարացնող եւ նոյնիսկ արտագաղթի առաջնորդող հոսանքները չեզոքացնելու համար:

Գ. Հայաստանի համար ծրագրուած բարենորոգմանց գործադրութիւնը Հայ տարրին աւելի օգտակար ընծայելու համար՝ երեսակ Հայաստանի հողին վրայ որակով եւ քանակով ըստ կարելոյն համապատասխան ոյժեր պատրաստելու ստիպողականութիւնը:

Դ. Եւրոպական դրամագլուխներու եւ ձեռնարկութեանց, ինչպէս եւ օտար ամէն տեսակ մրձակցութեանց հանդէպ բնիկ Հայրանհատական եւ տոհմային ուժեղ նկարագրով եւ հաւաքական ու անհատական նախածեռնութեան ոգիով օժտելու բացարձակ անհրաժեշտութիւնը: Հա՞րկ է արդեօք շեշտելու թէ՛ Հայաստանը քնայտարմի մէջ միայն կարելի է պահպանել, երբ հողին վրայ բարձրացնեն տոհմային կրթութեան մշակելով անոր

ընդունակութիւնները, և մղելով զայն օգտագործելու արդէն իւր տրամադրութեան ներքեւ ունեցած և ունենալիք միջոցները:

Չնայելով Վանի արդի տնտեսական անախանձելի պայմաններուն, դպրոցը լիւ է ըարձրացնելու սոյն պահանջները և անոնցմէ բխող անմիջական կարիքները (շէնքի ընդարձակումը, նոր ուսուցիչները, գիտական պիտոյքները, գեղարուեստական և երկրագործական ուսմանց բաժիններու և զրադարանի հոխացումը, ընթացիկ շրջանի մօտ 700 լիրայի բացը գոցելով հանդերձ յաջորդ շրջաններու ապահովումը և վերջապէս տոնմային կրթութեան իբրեւ նախապայման՝ վարժարանին մանկապարտէզ մը ևս կցելու անհրաժեշտութիւնը), հոգալու պէտքերն են անոնք, որ կը հարկադրեն երամանակ, պանդխտութեան ցուպն ի ձեռին դիմել ամէն հայրենասէր Հայ անհատներու և մարմիններու օժանդակութեան, արդար ակնկալութեամբ թէ՛ ազգը պիտի զնահատէ անհատական նախաձեռնութեան ոգին մայր հայրենիքին բնիկ Հայ ժողովրդեան մէջ:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0239140

57. 960

9001 D
9001
W 8.4 10/10

ՏՊԱԳՐ. Կ. ԵՒ Զ. ՏԷՐ - ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ